

**ИЗМЕНЕНИЕ В СТРУКТУРАТА НА ЗАЕТОСТ НА НАСЕЛЕНИЕТО ПОД
ВЛИЯНИЕ НА АГЛОМЕРАЦИОННИТЕ ЯДРА**

Хр. Ганев

Съвременното интензивно икономическо развитие на нашата страна и бързото протичане на урбанизационните процеси, предизвикаха почти повсеместно значително изменение на структурата на заетост на населението. Главното междуотраслово преразпределение на работната сила се извърши и се извършва от селското стопанство към промишлеността, сферата на нематериалното производство и към останалите стопански отрасли. Важна роля в тези изменения играят големите многофункционални градове, които като основни центрове на урбанизацията се явяват и средища на зараждане и развитие на нови пространствено-функционални селищни форми.

Независимо от стремежа за относително равномерно развитие и разпределение на производителните сили по територията на страната процесът на концентрация на производството доведе до значително натрупване на индустриални мощности и население в най-големите градове и им придаде черти на ядра на селищни агломерации. Това явление е неизбежно и се развива най-силно в етапа на изграждане базата на промишлеността, когато се осъществяваше излизане на страната от аграрния тип структура. В този етап развитието на промишлеността налагаше да се използват старите промишлени центрове и особено опитът на наличната работническа класа, съсредоточена в тях.

При вече изградена в значителна степен материално-техническа база и при високо материално благосъстояние на хората големите градски центрове привличат население със своите надстроечни функции. Създадените ареали на голямо струпване на население през периода на силни миграционни процеси продължават да се разширяват поради големия възпроизводствен потенциал на населението.

Формирането на селищни агломерации в нашата страна се извършва под обективното въздействие на три основни групи причини, които могат да действуват едновременно за отделни градове, но една от тях е водеща на определен етап. Разбира се, в основата на цялостното развитие на агломерациите е промишлеността като най-

мощен градообразуващ фактор. Първата причина може да бъде определена като силно изразена нужда от териториално разрастване на големия град. Тази нужда се обуславя от полифункционалното развитие на града и от неговия голям демографски потенциал. Такъв характер има развитието на столицата. Изграждането на жилищните квартали върху нови свободни терени много бързо води до включване на съседните населени места в застроената територия. Втората причина е изграждането на промишлени възли и комплекси, които постепенно обвързват тясно съседните градове и села и създават селищен организъм, чието функциониране е подчинено на ефективността от развитието на комплекса. При това селищата запазват своята самостоятелност. Например Пловдив, в перспектива Плевен. Третата причина е развитието на курортни комплекси по черноморското крайбрежие, които постепенно се сливат и образуват непрекъсната застроена територия заедно с централния град.

Посочените причини могат да се използват като основа за класифициране на селищните агломерации. От тях сравнително разпородни са приморските агломерации, при които се извършва сложно съчетание на бързо развиващите се промишлени комплекси и морските курорти. Пораждат се и много проблеми от екологично естество. Например Варна, в перспектива Бургас.

Селищните агломерации се формират около големите градове (с над 100 хил. ж.), и то тези от тях, които са заобиколени от други градове и е налице струпване на население върху малък арсенал. При тях могат да се забележат и някои „отрицателни черти“, които дават основание да използваме термина „агломерация“, макар че вложеното от нас съдържание в този термин е коренно различно от това при класическите примери в развитите капиталистически страни. Формирането на селищни агломерации трябва да се разграничи от случаете, когато се наблюдава само влияние на един голям град върху околната територия и силата на това влияние зависи само от потенциала на този град.

Една от възможностите да се избегне прекомерното увлечение, което би довело до определяне на голям брой агломерации в страната, виждаме в предложената формула от съветския географ П. М. Полян за определяне сложността на агломерациите: $K_c = P(M.m + N.n)$ (Лаппо, 1978). Въпреки че тя отразява само външната, физическата страна на явлениято, като синтетичен показател може да се приложи и при нашите условия. Тази формула включва не само населението на централния град, но и на останалите градове, с което се подчертава по-ясно характерът на агломерацията като струпване на градове, образуващи нейните основни елементи.

Направените изчисления за редица територии показваха, че Софийската агломерация има коефициент 11,0 и се причислява според скалата, предложена от същия автор, към категорията на раз-

витите агломерации, а Пловдивската и Варненската с коефициенти, съответно 2,95 и 1,0, към категорията на развиващите се. Останалите градове, около които има наченки на формиране на агломерации, имат коефициент под 1,0 и са в групата на перспективните агломерации.

Ядрата на посочените агломерации съвпадат основно с компактните градове, като към тях се включват и такива производствени, функционални свързани единици — напр. за София — Кремиковци, за Пловдив — КЦМ „Д. Благоев“ и др.

Агломерационните ядра влияят върху структурата на заетост на населението в околните селища по два начина: 1) чрез собственото си многофункционално развитие, като по този начин предоставят възможности за приложение на труд в тях по линията на ежедневните трудови пътувания, и 2) чрез изнасяне в съставните селища на цехове и предприятия, свързани с единния производствен цикъл на агломерацията.

Пловдивската агломерация, на примера на която са проследени измененията в структурата на заетост, е разположена сред интензивен селскостопански район. По тази причина измененията са твърде чувствителни. Допреди 20 години почти всички селища на агломерацията имаха чисто аграрен характер. Пловдив е стар промишлен град, но съвременната индустрия започна да се изгражда след 1956 г. Началните години на социалистическо развитие бяха свързани с обединяване, окрупняване или закриване на съществуващите промишлени предприятия. До национализацията на промишлените предприятия през 1947 г. в града е имало 388 малки промишлени предприятия, основно принадлежащи към леката промишленост. Голяма част от тях са разкрити през късния период на капиталистическото развитие 1934—1944 г. Само текстилните предприятия са били 36 с общо 1146 д. персонал, а най-голямото от тях е имало едва 151 работници (данните са по Симеонов, 1971).

Големите предприятия, които сега определено влияят върху структурата на промишлеността, се създадоха или разшириха в заводи и комбинати след 1960 г. (КЦМ „Д. Благоев“, Електроапаратурен завод, Завод за асинхронни електродвигатели, Завод за електрокари и мотокари, Завод за пишещи машини и др.). „Пловдив вече е град на машиностроенето и електронноизчислителната техника, на цветната металургия и приборостроенето, важен научен и университетски център.“ (Постановление на ЦК на БКП. . . 1975.)

През 1979 г. в промишлените предприятия на града са били заети 70,5% от заетите в окръга и е произведена 73,9% от промишлената продукция на окръга. Изчислена само в границите на селищната агломерация, в Пловдив е произведена продукция, равняваща се на 81,9% от произведената в агломерацията, а заетите в промишлеността представляват 80,9% от заетите в промишлеността

на агломерацията. Очевидна е голямата концентрация на промишлената дейност в града.

Освен в ядрото на агломерацията по-значително развитие на промишленост има в Асеновград и Стамболийски. Останалите градове и села имат минимален дял. Разкриване на промишлени предприятия и цехове в селата на агломерацията започва след 1969 г. В края на 1979 г. и 12 селища работят цехове и филиали на промишлени предприятия от ядрото. В тях броят на заетите не е голям, следователно структурата на заетост на населението в агломерацията се изменя главно под влияние на ядрото. Изнасянето на промишлени дейности, за които няма благоприятни условия за развитие в града, ще продължи и в бъдеще. Решаването на тази задача изисква в границите на агломерацията да се развиват само тези производства, които имат връзка с цикъла на производство на големите промишлени предприятия от ядрото.

Резултатите от преброяването на населението през 1965 г. показват, че освен градовете Пловдив, Асеновград, Стамболийски и Кричим само в с. Горни Воден преобладават заетите с неселскостопанска дейност — 61,9% (вж. фиг. 1). Структурата на заетост във всички останали селища, включително и в градовете Перущица, Раковски и Садово, е селскостопанска. Заетите в промишлеността, както и основната част от заетите в строителството, транспорта и нематериалната сфера от селищата пътуват ежедневно до предприятията и учрежденията на гр. Пловдив. През същата година най-нисък дял на заети извън селското стопанство имат малките планински села от агломерацията и няколко големи села — Цаланица 19,1%, Брестовица — 18,7%, Стряма 13,5%, Болярци 9,5%. Най-висок процент заети извън селското стопанство през 1965 г. показват селата Беланица 48,9%, Граф Игнатиево 40,9%, Крумово 45,0%, Куклен 36,7% и др.

За десетгодишен период, до 1975 г., настъпиха големи изменения в структурата на заетост на населението в агломерацията (вж. фиг. 2). От градовете само Садово остава с дял на заетите извън селското стопанство над 50%. Градът продължава да се развива като център на селскостопанска дейност с Институт по интродукция и растителни ресурси, в който всички научни работници живеят в Пловдив. Традиционно голяма част от активното население на град Садово работи в селското стопанство в опитните полета на института. Заетите в сферата на нематериалното производство представляват 19,2%, а заетите в промишлеността са 10,6%. Всички заети в промишлеността и голяма част от заетите в нематериалната сфера преждат ежедневно на работа в Пловдив.

От всички 70 села, включени от нас в границите на агломерацията, 30 имат относителен дял на заетите в неселскостопанските отрасли под 50% през 1975 г. Това са предимно селата с население

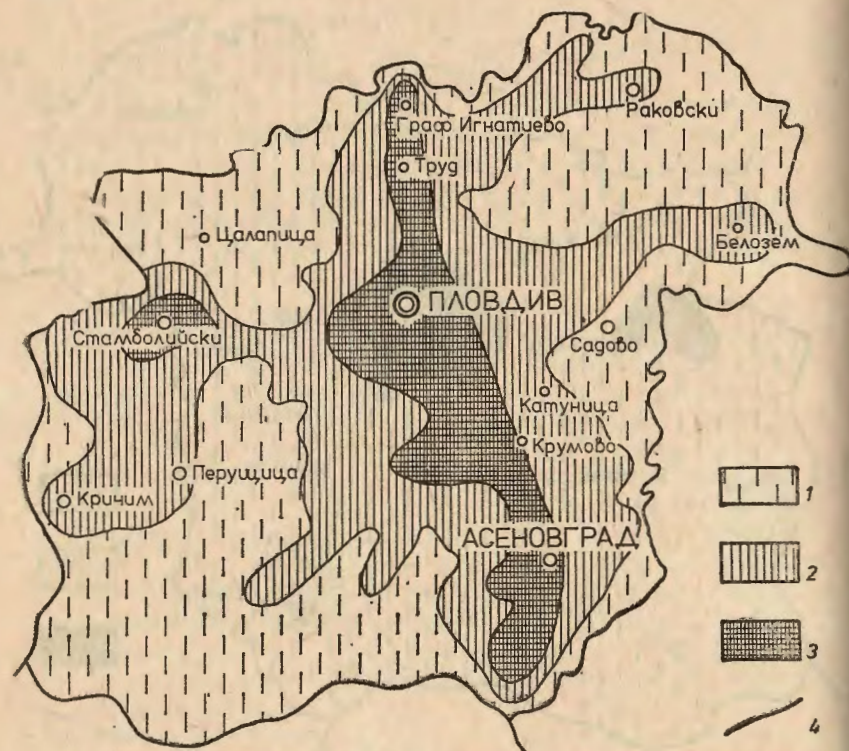
под 1000 ж. и с твърде неблагоприятна за възпроизводството възрастова структура — силно увеличен дял на възрастното население и много нисък на младите възрасти. Към тази група спадат и няколко най-големи села — Цаланица 42,0%, Брестовица 46,5%,

Фиг. 1. Активно население в неселскостопанските отрасли в Пловдивската агломерация през 1965 г. (в % от цялото активно население на селищата)
1 — под 50; 2 — от 50 до 75; 3 — над 75; 4 — граница на агломерацията
Fig 1. Active population in nonagricultural sectors in Plovdiv agglomeration in 1965) % from the total active population in the settlements).
1 — below 50; 2 — between 50 and 75; 3 — above 75; 4 — agglomeration boundary

Стряма 40,1% и Болярци 30,5%, които са известни със своето селскостопанско производство и при които процесът на изменение в структурата на заетост започна по-късно. Извършените проучвания през 1980 и 1981 г. показаха, че с структурата продължава да се изменя в полза преди всичко на отрасъл търговия и на нематериалната сфера на производство. Селата, дори и да имат промишлена дейност, не могат да предоставят работа на завършилите специални

училища и техникуми и младежите търсят възможности в големия, многофункционален град. Такова явление съответствува на етапа, в който се намира урбанизацията с развитие на нейните пространствени агломерационни селищни форми. Подбудите и вземането на

Фиг. 2. Активно население в неселскостопанските отрасли в Пловдивската агломерация през 1975 г. (в % от цялото активно население на селищата)
 1 — под 50; 2 — от 50 до 75; 3 — над 75; 4 — граница на агломерацията
 Fig 2. Active population in nonagricultural sectors in Plovdiv agglomeration in 1975 (% from the total active population in the settlements)
 1 — below 50; 2 — between 50 and 75; 3 — above 75; 4 — agglomeration boundary

решение за отиване в града до голяма степен вече се ръководят от нивото на развитие на културното, образователното и здравното обслужване, а не от наличието на работни места в промишлеността. С това се обяснява стремежът на много живеещи в съседните на Пловдив села да получат жителство на града, без да променят своето местоживееене.

През периода, който разглеждаме — 1965—1975 г., в редица села са настъпили съществени изменения в структурата на заетост под влияние на агломерационното ядро. Работещите извън селското стопанство през 1975 г. в селата Белащица, Марково, Браниполе, Крумово, Г. Воден, Граф Игнатиево, Белозем и др. представляват над 70% от активното население в тях. Посочените села са разположени по направление на главните жп. линии и шосейни пътища и оформят най-активната — вътрешната зона на агломерацията. Например в с. Крумово заетите извън селското стопанство представляват 78,8% от активното население там, като над 85% от тях работят в Пловдив и КЦМ „Д. Благоев“. В промишленото предприятие на с. Белозем са заети само 250 души, а около 800 души ежедневно отиват на работа в Пловдив. За това спомагат добре развитите железопътен и автомобилен транспорт.

Направеният анализ на измененията в структурата на заетостта показва, че слабото развитие на промишленост в селищата около Пловдив и концентрацията ѝ вътре в него са значителни стимулатори както за нарастването на ядрото, така и на ежедневните трудови пътувания към него. По-нататъшната концентрация и автоматизацията на промишленото производство, както и интензификацията на селското стопанство ще продължат да изменят структурата на заетост на населението в полза на неселскостопанските дейности. Стремещт да се разкриват цехове с промишлена дейност в селата само за да се задържа населението е временно явление и не е целесъобразен. Съвременното промишлено производство е ефективно при наличие на висока степен на автоматизация, специализация и на висока степен на квалификация на участващите в него. Дребните предприятия, разкрити в селата, могат да бъдат само производители на детайли, за които не е необходима висока квалификация. В това отношение агломерационните ядра ще играят първостепенна роля чрез оформянето на промишлени възли и комплекси. Постановлението на МС за развитието на гр. Пловдив задължи „ОНС съгласувано със съответните министерства и ведомства да преработи генералните планове на промишлените зони в града с оглед създаването на комплексни и кооперирани промишлени възли ефективно използване на територията.“ (Постановление. . . , с. 65.)

От гледна точка на социалната структура на населението участващите в ежедневните трудови пътувания в този район формират разновидност на категорията „работници-селяни“. Те продължават да се занимават със селскостопанска дейност, като използват земята за лично ползване и дворовете си за производство на продукция, необходима за обществения пазар. По такъв начин се осъществява своеобразно съчетание в използването на работната сила в промишлеността и селското стопанство в най-интензивния селскостопански район в страната.

ЛИТЕРАТУРА

- Лапков, Г. М., Развитие городских агломераций в СССР, М., 1978.
 Пенков, Игн., Ст. Димитров, Урбанизационният процес у нас и формирането на градски агломерации, Изв. на БГД, т. XIX, С., 1982.
 Симеонов, С., А. Маринов, Промислеността на Пловдив и окръга от 1878 до 1944 г., Пловдив, 1971.
 Постановление на ЦК на БКП и МС на НР България за ускорено архитектурно-градоустройствено, културно и икономическо развитие на град Пловдив през седмата петилетка и до 1990 година, Пловдив, 1975.
 Постоянно население — активни лица по отрасли на материалното и нематериалното производство по материали на ЦСУ, 1975 г.

CHANGE OF POPULATION EMPLOYMENT STRUCTURE
UNDER THE INFLUENCE OF AGGLOMERATION CORES*Hristo Ganev*

Summary

Agglomeration development in Bulgaria is caused by: the rapid space growth of cities as is the case with the capital; establishment of industrial complexes in the territories — Plovdiv, Pleven, etc.; setting up of large resort-complexes along the Black Sea coast. Seaside agglomerations being in process of forming are the most complex because of including both recreational and industrial areas. The formula of Polyani is to be used when defining the number and the level of agglomeration development.

The influence of the agglomeration cores on the changes of employment structure in the neighbouring settlements is realized in two ways: 1) by their own polyfunctional growth—in this way the number of commuters is increased and 2) by shifting enterprises to the neighboring settlements the case when the enterprises are connected with the general production process of the agglomeration. The changes in the population agglomeration structure are shown by the example of Plovdiv agglomeration.